

БОЖАНА

© Анна Авиил, автор

© Дамян Дамянов, художник на корицата

© Сиела Норма АД

София • 2025

ISBN: 978-954-28-4980-3

АННА АВИИЛ

БОЖАНА

РОМАН

 ciela

На моя дом

1884 година

Глава 1

Младият мъж придърпа ямурлука по-плътно до себе си и с юздите плесна по гърба впрегнатия в каруцата каракачански кон.

– Айдеее! Да не заспиш сега!

Животното тръсна буйната си грива и се разбърза. Копитата му затропаха по-отчетливо по разбития калдъръм. Все още беше хладно и режещият въздух изпълни ноздрите на младия мъж. Стана му приятно. За първи път след тежката зима се беше качил в планината и сега доволен се връщаше с пълна догоре каруца. Испита бодрост и лекота. Зимата вече събираше белите си поли и ги изтегляше към планинските върхове. Отдолу първите цветя сънено подаваха главички от зеления си пашкул. Птичета шумно прехвърчаха из клоните на дърветата, разменяха си звучни закачки и възторжено изпращаха последните студени дни. Цялата гора се беше изпълнила с пролетно оживление и прилив на радост.

Усетили настъпващата пролет, се бяха раздвижили и хората по дворовете в планинското село. Жени бързаха да хванат първите топли лъчи и по-скоро да свършат всичката къщна работа отвън. Мъже енергично размахваха лопати и разбиваха едри буци пръст, чуваха се удари от секири и чукове. От всеки двор се разнасяше глъч и врява. Деца влизаха по дворовете и излизаха отново на улицата, улисани в игрите си, сякаш бързаха да наваксат пропуснатото време. Кучешки лай се разнасяше иззад почти всяка ограда. На животните като че ли вече им беше тясно в оборите и бяха нетърпеливи час по-скоро да се разпилеят из тучните поляни.

Младият мъж отвърна на няколко поздрава, на други просто вдигна ръка и кимна с глава. Няколко деца се затичаха след каруцата. Едното от тях избърза по-напред от другите.

– Стрико Василе! Стрико Василе, Божанка де е! – задъхано викаше след него детето.

– Дѝма! Дѝма си е! – подвикна през рамо мъжът, без да се обръща.

– Да дойда у вас, а? – продължаваше да тича детето в готовност да се качи на каруцата.

– По-късно ще дойдеш, Невенке! Сега се прибирай!

Момиченцето се спря и с неприкрито разочарование остана да гледа след него. Мъжът отново плесна гърба на коня с кожения повод.

– Тц-тц-тц! – енергично го подкани.

Конят изпръхтя и недоволно раздруса глава, но задърпа с нова сила тежката каруца по стръмната уличка. Младият мъж прехвърли юздите в лявата си ръка и се обърна назад към товарената догоре кола. Беше доволен от свършената работа, но вързопът, който беше затегнал най-отгоре, го накара да се усмихне. Обърна се напред и тихичко си засвирука.

Не след дълго конят забави ход и каруцата спря пред една голяма двукрила порта с дълъг каменен дувар от двете ѝ страни. Над дувара беше надвесила върховете си плътна бръшлянова плетеница и го покриваше докъм средата. Мъжът остави повода и пъргаво скочи от каруцата. С бързи стъпки се насочи към портата и дръпна желязното мандало. Зад нея го посрещна скимтенето на едро черно-бяло куче с дебела козина. Със скърцане и дрънчене мъжът избута едното крило на вратата, после и другото. Огледа двора, надникна към прясно варосаната къща в дъното, но не видя никого. Около него овчарското куче радостно скачаше и въртеше силно опашка. Мъжът се върна, хвана коня за юздата и го поведе навътре в двора. Животното се покори и с бавен ход завлачи каруцата след себе си. Мъжът се огледа повторно и отиде да затвори вратата. Виждаше се неговото нетърпение.

– Божанке! – извика силно той. – Божанкеее!

Не последва отговор и той отново извика:

– Божанке, не ме ли чуваш? Де си се скрила, малка пакостнице?

Вляво от него разкривената дървена врата на обора изскърца продължително и от нея се измъкна едно малко момиченце, облечено в дълга до глезените риза. Мъжът го забеляза веднага и се усмихна широко.

– Божанке! Ела да видиш какво съм ти донесъл! – каза той бодро, обърна се към каруцата и започна да развързва вързопа най-отгоре.

Момиченцето приближи и с любопитство взе да следи движенията на баща си. Кучето игриво се бутна в него, но той го избута с лека досада:

– Карамане, остави ме! Не сега!

Кучето неразбиращо погледна детето и седна на задните си крака встрани от него, но не спря да лае. Момиченцето махна с длан няколкото кичура от лицето си, вдигна вежди учудено и с очакване се обърна към баща си:

– Що е това, тате?

– Да видиш сега какво е родила през зимата гората! За тебе го донесох! Какъв красавец е само!

– Божанке, де си? – чу се женски глас откъм къщата. След малко излезе възрастна жена, леко прегърбена, и заслиза по дървеното стълбище. – Насекъде те търсих!

– Тук съм, майко! Тате се прибра.

– Виждам, че се е прибрал, а ти защо си боса?! Пак ли при агнетата си ходила? Нали ти рекох, че после майка им нема да ги иска!

– Майко, те толкоз са мънички и пухкави!

– И само по риза си излязла! – продължи възрастната жена, сякаш не чуваше отговорите на детето. – Още не е толкова топло! Как си се измъкнала, без да разбере?!

– Обадох ти се, майко! Много исках да ги видя!

– По цел ден това правиш! Те секи ден са си едни и същи.

– Не, майко, растат!

– Майко, остави детето! Сега това не е важно!

Старата жена веднага улови бодрото настроение на младия мъж. Отдавна не го беше виждала така, ала грижата за детето надделя и тя отвърна:

– Как да не е важно?! Ами ако настине?

– Нема да настине! Калена е щерката ми! – усмивката не слизаше от лицето на мъжа, докато развързваше вързопя.

– Поне изпи ли си млякото? – омекна старата жена.

Синът ѝ толкова рядко се усмихваше. Само при вида на това малко момиченце лицето му греиваше и напомняше на предишния ведър и лъчезарен момък, който някога беше.

– Изпих го – кротко отговори детето.

– Ей сега отивам да проверя. Само да не си изпила всичко и да си оставила млякото да изстине, мисли му!

– Не съм го оставила, майко! Истината ти казвам! – настояваше детето.

Малкият бор още не можеше да се съвземе след дълбокия сън, от който ненавреме го бяха събудили. През цялото време стискаше очите си и не смееше да ги отвори. Чу плътен мощен глас, който викаше някого. Друг, по-нежен, му отговори. Не разбираше какво говорят. Звучаха му непознато и странно. Вероятно бяха човеци. Малкият бор само беше чувал за тях. Всички негови събратя се страхуваха от човеците. Всеки път, когато идваха в гората, изчезваше по някой от братята му. Сигурно сега и с него се беше случило същото. Скова го силен страх. Толкова силен, че усети соковете си застинали. Така се беше надявал никога да не му се случва това. Беше доволен, че е малък и закътан между големите борове, които бяха с дебели стъбла и гъсти клони. Човеците винаги избираха красивите с гъста зеленина. Но той беше различен. Събратята в гората често му се присмиваха. Те бяха тъмнозелени, а той беше светъл, с тънки реха-ви клони, ала когато се чуваха човеци, се благодареше, че е

грозен. Убеден бе, че никога няма да го погледнат и винаги ще го подминават, и това му даваше сигурност. А сега ето че го бяха изтръгнали от топлата земя. Испита болка и студ. Няколко сълзи потекоха от тънкия му ствол. Това, че завивката, с която го увиха, беше топла, не успя да го успокои. Нито приятното полюшване, преди да спрат на това място. Усети същите силни ръце, които го взеха от планината, да го развиват от завивката и той се търкулна на земята. Все още стискаше очите си. Близо до себе си борът усети рязко изхрущяване. Това го стресна и той още по-силно стисна очи. Хръс! Острият звук сякаш го пронизваше. Хръс! Борчето потръпна. Какво ли го очакваше?! Изведнъж силните ръце го подхванаха и изправиха, тръснаха го рязко и в следващия момент корените му усетиха сочния вкус на пръстта.

– Божанке, донеси менчето с вода! – чу плътния глас на силните ръце.

Равномерно тупкане по земята прикова вниманието му. Звучеше игриво и му напомни за гората. След малко почувства как живителната вода започна да обгръща основата на стъблото му. Хрущящият звук се чу отново, някой започна да избутва пръстта все по-плътено до него. Усетил познат уют, малкият бор като че ли започна да се отпуска. Осмели се да отвори леко очи. Насреща му стоеше непознато същество. Никога не беше виждал такова. *Сигурно така изглеждат човеците*, помисли си той. На височина съществото бе колкото него и любопитно го разглеждаше. Живите му очи изучаваха всеки детайл по него. От време на време отместваше поглед някъде встрани, където бяха силните ръце и откъдето се чуваше плътният глас. Малкият бор реши и той да се обърне натам. Плахо завъртя очите си и отново се вцепени при вида на другото същество. Едра, висока фигура, по-висока от него самия. Разпозна ръцете. Същите, които го бяха извадили от дълбокия сън и го бяха изтръгнали от родната гора. Гласът, който идваше от голямото същест-

во, му внушаваше страх. Тъмната коса и очи му придаваха страховит вид. Усещаше силата му. Пред него малкият бор се почувства слаб и още по-малък. Прииска му се да се свие и да остане незабележим. Но едрата фигура го съзерцаваше заедно с по-малкото същество и не откъсваше очи от него.

– Виж, Божанке, колко е красив! – прогърмя гласът на силните ръце.

Някаква топлина в този глас привлече малкия бор и той доверчиво с взря в голямото същество. Видя го да се навежда над него и да зарива пръстта около ствола му. Неусетно взе да се оттегля и усещането за опасност.

– Тате, виж! Колкото мене е високо! – Малкото същество вдигна ръка и посочи към върха му. – И той ли има шест лазарника?

– Не, Божанке. Наскоро се е родил – отговори другият човек, докато приведен се въртеше около дървото.

Борът насочи вниманието си към малкото същество. Хареса му да го гледа. Очите му имаха същия наситен и чист цвят като небето, а косата му напомняше на слънцето. То мило се усмихна и показа малките си зъбки. Няколко от златистите снопчета бяха надвиснали над нослето му, но то, без да им обръща внимание, не откъсваше очи от новия си другар.

– Айде, Божанке, да влизаме вътре! – изправи се голямото същество. – Иначе баба ти и мене ще нахока.

– Сам ли да го оставиме, тате?

– Ще дойдем ние после пак. Първо да се облечеш по-добре. Дотогава орехът ще го пази, а вишната ще му разкаже приказка.

– Може ли и аз да я чуя?

– Може. Тя заради тебе после пак ще я разкаже.

Той нежно погали малката главичка и погледът му стана някак топъл и мек. Божанка послушно се обърна, мушна ръката си в неговата и двамата се прибраха навътре в къщата.

Останал сам, малкият бор отново изпита страх. Беше свикнал да е гъсто обграден от своите многобройни братя. Накъдето и да се обърнеше в гората, той виждаше все тях. Там се чувстваше уютно, а този двор беше почти празен. Имаше още няколко различни от него дървета, каквито никога преди не беше виждал, и нито едно от тях не му обърна внимание. Прииска му се красивото същество да се върне пак при него. Имаше нещо притегателно в него. Може би защото му приличаше на слънцето и небето. Натъжи се и сведе поглед. Видя, че стволът му е здраво вкопан в пръстта. Усети корените си удобно настанени и вече пиещи от жителните сокове на земята. Тогава той разбра – ще живее. Погледна нагоре към небето. Слънцето се опитваше да пробие плътните облаци и весело му казваше: *Аз и тук мога да те гая.* Малкият бор се усмихна свенливо и успокоено зачака. Зачака да види какво му предстоеше в този дом.

* * *

Цял ден Божанка не се отдели от новото дърво в двора. Скоро след пладне дойде и Невенка. Застана до другарката си около дървото и зяпна в него. Разпалено Божанка разправяше как го е донесъл татко ѝ, а Невенка мигаше с тъмните си очета срещу малкия бор. По едно време Божанка ѝ рече:

– Невенке, тичай да доведеш Нонка и Райна да видят и те какъв дар имам от гората! Тичай бърже!

– Божанке, ама нали нема да отвързваш Караман, че ме е страх от него?

– Невенке, как ще те е страх?! Той е такъв добър!

– Я! Виж го колко е голем! Мене само от туй ме е страх!

– Добре, Невенке, не бой се, вързан ще остане! Ти само доведи Нонка и Райна да видят дървото! После може у вас да играеме, ако те е страх от Караман.

След не повече от десетина минути на вратата се скупчиха няколко деца. Две от тях държаха за ръка други по-малки,

току-що проходили. Надничаха едно над друго да видят новото дърво на Божанка. Още от вратата ги посрещна Караман. Измъкнал се беше от каишката и с радостен лай сновеше до оградата. Веднага се чу писък и Божанка изтича боса от къщата.

– Карамане! Карамане, прибери се! Невенке, що пишиш? Нали ти рекох, че се радва?!

– Страх ме е ма, Божанкеее! – през плач отговори треперещото момиче. – Страх ме е! Вържи гоооо! – Плачът премина в хленчене, след като Божанка хвана кучето за козината и го задърпа към обора. Кучето я последва със скимтене и след като тя затръшна вратата след него, се чу ядосаният му лай. Божанка изтупа ръцете си една в друга и се провикна към децата:

– Влизайте! Аз сега да се обуя и идвам! – Детето направи две крачки и пак се обърна към децата: – Невенке, иди доведи и Несбие!

– Не мога! Баба не ми дава да ходя там.

Божанка спря, вдигна високо брадичката си и трапчинката там се очерта още повече. Очите ѝ се разшириха и стрелнаха остро Невенка. От това възмутен поглед момичето се сконфузи и сведе глава засрамено. Божанка махна с ръка:

– Уф, че си! Аз ще си я извикам после.

Изтича към къщата и затопурка с босите крачета по дървените стълби. Седна пред вратата при обущата и припряно взе да се обува. Набързо завърза цървулите, приглади кичурите, дето се бяха измъкнали от двете плитки, облече коженото елече, което бе захвърлила на пода, и се върна при децата. Всички продължаваха да стоят до вратата и уплашено гледаха към обора, откъдето се чуваше Караман.

– Божанке, а да ходим у нас! – изхленчи Невенка.

– Уф, Невенкее! Нали виждаш, че го прибрах?! – разочаровано отвърна Божанка. – Хайде, елате! Елате да ви покажа какво ми донесе тате от гората! – И тя поведе децата към малкия бор, който стоеше в средата на двора.

Децата заобиколиха прясно засаденото дърво и го заоглеждаха с любопитство.

– Тате рече, че се е родило сега, през зимата.

– Вече у вас ли ще живее? – попита дребничката Нонка.

– У нас ами! То си е мое! И разбира сичко – придаде значимост на думите си Божанка.

– Отде знаеш, че разбира? – изненадано попита Райна.

– Личи му. Виж! – посочи го с ръка Божанка.

Децата източиха вратлета и заоглеждаха дървото. Въртяха глави, повдигаха вежди и мигаха учудено. Нито едно не успя да разбере по какво му личи, че разбира хората, но никое от тях не посмя да попита Божанка за това.

– Я какви гости са ни дошли!

Децата рязко се обърнаха към гласа, който идеше зад тях. Не бяха разбрали кога Божанкината баба беше застанала зад гърбовете им.

– Кое време е сега? Искам да знам дали сички сте закусили? – Децата стъписано се смълчаха. – Аха, разбрах! Не мърдайте оттука!

Възрастната жена се обърна, влезе навътре и след малко излезе с пита, старателно увита в памучна кърпа. Тя постави питата на ниската масичка под чардака, разгъна я и взе да я разчупва. Децата се струпаха около нея с лакомични очи. Едно по едно тя постави отчупените парчета в протегнатите ръчички.

– Хапвайте, бабините, после ще играете! Със сиренце съм я направила. Хайде!

С пълни устица, децата лакомо дъвчеха и шумно преглъщаха вкусния хляб.

– Майка прави най-хубавия хляб! – доволно се похвали Божанка.

– Искам и мама да меси като тебе, бабо Лено! – обади се Невенка.

Възрастната жена с умиление погали тъмната косица на Невенка.

Не мина много време, когато всичко беше изядено и не остана нито трохичка от разчупената пита. Само братчето на Невенка, току-що проходило, все още стискаше своето парче в юмруче. Постепенно вниманието на децата отново се върна към малкия бор и те пак го наобиколиха. Разглеждаха го отвсякъде, боязливо пипаха бодливите му клони, опитваха се да го погаят, а Божанка разказваше ли, разказваше за него, сякаш винаги беше стоял в тоя двор. Чудеха се децата на думите ѝ как можеше едно дърво да разбира всичко, но на моменти и на тях се струваше, че забелязват това.

Когато се умори да разказва, Божанка оживено предложи:

– Искате ли да играеме на криеница с дървото?

Децата объркано я погледнаха.

– Ама то как ще тича с нас?!

– Няма да тича. То ще ни намира!

– Как ще ни намира, като не може да мърда?! – недоумяваше Нонка.

– С поглед, Нонке! С поглед ще ни намира – уверено отвърна Божанка. – Айде! Аз вече избрах къде да се скрия! – И тя тичешком се насочи към задната част на къщата.

Децата колебливо се спогледаха, но бързо си избраха скришни места и се затичаха към тях. Остана само братчето на Невенка, още не можеше да тича като другите. То се огледа наоколо, потърси децата с поглед, пък вдигна ръчичката, в която държеше хляба, и се усмихна щастливо. Изведнъж тупна рязко на земята до малкия бор, навря цялото парче хляб в устата си, засмука го и замляска доволно. Децата около него взеха да тичат и едно по едно да излизат от скришните си места, глъч и смях се разнесе из целия двор. Момченцето се обръщаше след тях, без да вади парчето из устата си. Все по-силни ставаха виковете и още по-бурна играта. Дори и Караман, затворен в обора, не можеше да ги надвика със своето лаене. Докато притичваха покрай малкия бор, децата взеха и да му говорят. По-скоро подминаваха седналото до

него момченце, но никой вече не се съмняваше, че малкият бор ги разбира. По някое време, уморени и задъхани, те пак се събраха около него за почивка.

– Ще отида да извикам Несбие – изведнъж рече Божанка.

Внезапно замлъкнаха децата и едно друго взеха да се споглеждат. Никой нищо не отговори.

– Вие ме изчакайте, аз сега ще се върна! – понечи да тръгне Божанка.

– Аз ще ида да пия вода. Ожаднях нещо – първа се окопих Нонка.

– Майка ще ти даде! Що ще ходиш чак у вас? – изпитателно я погледна Божанка.

– Аз и за друго трябва да ида до дома – измънка Нонка.

– То и аз трябва да тръгвам – обади друго от децата.

Божанка ги изгледа всички и накрая спря погледа си на Невенка. Тя наведе глава и смънка под носа си:

– Ще заведе брат ми у нас.

Вирна брадичка Божанка и без да казва нищо, се запъти към голямата порта. Стигна до нея, хвана с две ръце мандалото и с усилие я издърпа към себе си. Сетне се обърна към гостенчетата си и сърдито ги подкани да си ходят. Негодуванието беше зачервило бялото личице на Божанка, а острият ѝ поглед хвърляше вина върху всяко от излизашците с наведена глава деца.

– Не е хубаво децата да се делят! – ядовито подвикна русокосото момиче. – Така дума майка!

Гневно изгледа как децата се разпръснаха в различни посоки. Докато се тътреше нагоре по стръмния баир, дърпайки братчето си, Невенка смутено се обърна назад и погледът ѝ се пресрещна с този на Божанка. Остро я прониза разочарованието, което идеше от другарката ѝ, и тя побърза да се скрие от нея.

Без повече да се бави, Божанка придърпа портата, затвори я плътно и се запъти към кривите улички на турската махала.

Когато влезе в двора на Несбие, я завари седнала на трикрако столче да играе с парцалена кукла. Още щом чу да хлопва дворния вратник, турското момиченце вдигна глава. Лицето ѝ засия, като видя Божанка, и неволно погледна към горния чардак, където на миндера сред множество разноцветни възглавници се бе излегнала майка ѝ. Възрастната жена се надигна и побърза да покрие лицето си. В този дом рядко влизаше някой, обикновено не за добро, но при вида на Божанка пухкавото лице на жената се усмихна с умиление. Това дете беше единственото, което не се свенеше да влиза при тях, и единственото, с което нейната Несбие можеше да играе. Синовете на Захра бяха много по-големи и помагаша на баща си в занаята и дюкяна. Никой освен нея нямаше време за най-малкото ѝ дете и тя с тъга го гледаше как то расте самотно. Беше безпомощна да направи нещо. Живееха потиснато и притеснено, отхвърлени от цялото село. Освен на работа, мъжете не ходеха никъде другаде, а те двете с Несбие не излизаха по никакъв повод от двора навън. Захра не спираше да се измъчва от тази враждебност, която ги обграждаше. Сякаш никой не забелязваше и не се интересуваше от тяхната доброта и готовност да помогнат във всеки един момент. Мъжът ѝ Мехмед Салих носеше кротка и човеколюбива душа. На никого дума напреко не беше казал. И преди още, докато по тия земи беше турско, той все защитаваше онеправданите българи. *Колко пъти се беше застъпвал за тях пред коджабашията**! *Колко пъти беше спасявал българи от кауша**!* Тогава думата му се чуваше. Беше почитан и уважаван. Често-често плащаше техните глоби и задължения към властта. По онова време той беше заможен, занаятът му вървеше добре, имаше голям дюкян в градската чаршия. Голяма и хубава, къщата им беше добре поддържана, с много прислуга. Захра обичаше разкоша и се

---

* Селски кмет (тур.). – Бел. авт.

** Затвор (тур.). – Бел. авт.

радваше на изобилието в техния дом. *А сега? Сега сичко западна*, често се тюхкаше тя. В дюкяна на мъжа ѝ вече никой не искаше да влиза, нищо че той и синовете им се трудеха от ранна заран до късна доба. Петното „турчин“ беше лепнато върху тях, като че ли това бе срамно. Отгоре на всичкото и синовете им вече не искаха да носят фесове, каяфѐта* си смениха. Искаха да бъдат и те като другите. Не искаха да ги делят. Дори малката Несбие не ѝ даваше вече да я сплита на повече от две плитки. А стоката пълнеше дюкяна и никой не влизаше – всеки ги подминаваше. Рядко ще се отбие някой, който все още уважаваше Мехмед Салих. От време на време ще влезе странник или чужденец, дете спешно му потрябвал сарач**, но това не беше достатъчно. Все по-често не им достигаха парите. И къщата им взе да се руши – не намираха дюлгерин***, който да влезе при тях. Все чакаха такива от Румелията. Там дюлгерите откликваха с готовност, само и само да дойдат из свободните земи, но това ставаше трудно. А и откакто намаляха парите, трудно поддържаха къщата. Ето че и синовете ѝ стояха неженени по същата причина – изолирани и отхвърлени, не общуваха с никого. След като Турция падна във войната, само тяхното семейство остана тук. Само те единствени не избягаха. Мехмед Салих оставаше категоричен:

– Къде да вървиме по чужди места?! Ние не сме престъпници! Домът ни е тука. Родът ни сѐ тука е живял! Братски сме живели и с българи, и с турци. Никому нищо лошо не сме сторили. Людете ни знаят сѐ с добро. Никъде нема да мърдаме!

Но той сгреши, горко съжеляваше Захра. До ден днешен тя скърбеше, че не тръгнаха заедно с другите турци. Опита няколко пъти да му подхвърли, че още не е късно, но мъжът

---

* Вид, изглед на човек (тур.). – Бел. авт.

** Занаятчия, който обработва кожи (остар.). – Бел. авт.

*** Строител по дървените части на къща (остар.). – Бел. авт.

й беше все така непреклонен. *Няма да е сè така! И по-добри времена ще дойдат!*, отговаряше той, а Захра така и не разбра дали нея, или себе си убеждаваше.

– Неси, искаш ли да играеме? – чу се бодрият глас на Божанка.

Захра познаваше бабата на Божанка много добре. Гледаше внучката си всеотдайно, като майка, и подкрепяше сина си във всичко. Беше една от малцината, които се отнасяха благосклонно към семейството на Мехмед Салих. Не беше забравила неговите добрини. Имаше и други в селото, които помнеха, но ги беше срам да общуват с тях. Единствено Елена пускаше внучката си да играе с детето ѝ.

– Искам! – Лицето на Несбие грееше щастливо.

– А искаш ли у нас да идеме? Да ти покажа що ми донесе тате днеска от гората.

Несбие неуверено погледна към майка си. Тя насърчително поклати глава и се усмихна. Детето стана от столчето и се приближи към Божанка, все така прегърнало в скута си парцалената кукла. Божанка посегна и я хвана за ръка. Този жест напълни със сълзи очите на Захра и тя не спря да гледа след тях, докато не излязоха от двора.

Със смях изкачиха улицата към дома на Божанка. Елена веднага съзря запъхтените момичета, когато влязоха в двора. Погледна ги с умиление старата жена и възкликна:

– А така! Харно гостенче ни е дошло! Тъкмо се чудех за кого бил последният комат!

Несбие свенливо се усмихна на старата жена. Божанка я дръпна за ръката и я поведе към малкия бор. Застанали до него, двете момиченца го гледаха с възхищение, а Божанка с нови сили заразказва как се е появил в техния двор. След малко Елена излезе от къщата с последното парче от хляба и го подаде на Несбие.

– Хапвай, баби, да ти е сладко! Силица да имате, та да тичат крачетата!

Несбие пое хляба в ръце. С върха на пръстите си взе да чупи малки късове от него, които срамежливо пъхаше в устата си.

– Виж, Неси, дървото! Тате рече, че гората го е отгледала да ми бъде другар.

Несбие не спираше да се усмихва и не отделяше поглед от Божанка. Беше готова да я слуша до безкрай и да се съгласява с всичко, което другарката ѝ кажеше.

– Той може и на тебе другар да бъде! – продължаваше Божанка въодушевано.

– Значи ще бъдете вече двама – ти и дървото – тихо рече Несбие, докато късаше от хляба.

– Аха! – поклати глава Божанка.

– Как е майка ти, Неси? – попита Елена, докато минаваше покрай тях.

– Харно е. Дѝма си е – плахо отговори Несбие.

– Много здраве да ѝ пратиш!

– Харно, Лено ханъм.

Хлопването на вратника прекъсна разговора и момичетата се обърнаха натам. В началото на пътеката беше застанала Невенка. При вида на влязлото момиче лицето на Несбие пребледня, тя застана сковано и смутено наведе глава.

– Ами аз толкова... да си ходя – рече тя и понечи да тръгне.

– Никъде няма да ходиш! – хвана я за ръката Божанка и я спря.

– Играйте си, чеденца! Недейте да се делите! – мило ги подкани Елена.

– Видя ли какво ти рекох? – Божанка изпитваше с поглед приближаващата Невенка.

– Аз затуй се върнах – неуверено започна момичето. – Дойдох да играеме заедно – и погледна към Несбие, която не смееше да вдигне глава.

– Е, айде тогава да покажеш на Неси как играеме на криеница с дървото! – подскочи Божанка и се затича да се скрие зад купчина натрупани дърва в дъното на двора.

Другите две момичета се затичаха след нея и улисани в играта, те скоро забравиха различията, които ги разделяха.

Целия следобед Васил беше в града. Отиде да продаде и последното сирене, което им беше останало. Скоро шест от овцете бяха родили, а чакаше и още няколко идните седмици. Щеше да започне да прави наново и сирене, и масло. Прибра се уморен, но детската глъч, която го посрещна, бързо ободри морното му лице. Разхвърляните из двора връхни елечета, тупащите крачета, смехът и виковете разбудяха топлината в душата му и караха очите му с умиление да греят. Божанка се блъсна в нозете му и в следващия миг гласчето ѝ изчурулика:

– Носиш ли ми нещо, тате?

– Малко ли е това, дето вече донесох? Цяло дърво!

Детето подскочи, без да се куми, и отново се втурна към другарките си.

– Хайдеее! Давайтеее! Дървото ви вижда!

Васил разпрегна и прибра коня, който вече видимо беше уморен, оправи набързо каруцата и побърза да се измие на чешмата. Докато плискаше студената освежаваща вода по лицето и шията си, до него достигна дрезгав женски глас, който се провикваше през оградата:

– Невенке! Цел ден ли си тука? Знаеш ли откога те диря? Да се беше обадила!

Децата спряха стъписани, а Невенка стреснато запремига.

– Мамо, аз такова... – замънка черноокото момиченце.

– Веднага да идваш! – ядоса се майка ѝ, съзряла Несбие.

– Не се карай на детето, Цвето! Нищо лошо не е направило! – опита да смекчи положението Васил. – Хубаво си играят!

– Играят си те! – гневно натърти майката и хвърли яростен поглед към турското момиче. – Намерили с кого да си играят!

Васил видя как очите на Несбие се напълниха със сълзи. Той свъси тъмните си вежди и мустаците му ядовито щръкнаха напред.

– Цвето, недей така! – гласът му придоби твърдост.

– Невенке, веднага да идваш! – настърви се още повече Цвета.

Невенка стреснато се затича към майка си, без да каже нищо на другарките си. На излизане от двора майка ѝ рязко я дръпна за ръката и я повлече по пътя нагоре, като не спираше да ѝ се кара. Божанка погледна Несбие и я хвана за ръка. Несбие вече стискаше силно в скута си парцалената кукла, която винаги носеше със себе си.

– То и аз да тръгвам – потрепери брадичката на детето. – И мене анне^{*} ще чака.

– Утре пак ще играем, Неси! – опита се да я успокои Божанка.

Несбие поклати тъжно глава и си тръгна. Божанка я съпроводи до портата и оттам дълго гледа след нея, докато не се скри зад ъгъла на улицата.

Божанка не скри разочарованието си дори и по време на вечеря. Въртеше лъжицата из паницата и рядко я слагаше в устата.

– Чедо, нали обичаш бобена чорбица? За тебе я приготвих – нежно я подкани Елена.

– Ти я правиш най-вкусна, майко! – усмихна се детето.

– Е, айде де? Какво се чудиш, та не ядеш?

Детето започна по-често да посрѣбва, но продължи да бъде умислено. Заслуша се за кратко в разговора на възрастните, за овцете говореха, за предстоящата работа, като се изпролети, но после пак се върна в своите си мисли. Изведнџ то попита:

– По другите къщи децата ядат на отделна софра. Защо ги делят?

---

* Майка (тур.). – Бел. авт.

Васил изненадано погледна към детето и от мустаците му покапа чорба в скута му.

– Делят ги, защото са много хората в една къща – мило отговори Елена. – Пък ние сме само тримата. Нема нужда да се делиме.

– Мъчно ще ми е, ако ме сложите на друга софра – сбърчи челце Божанка.

– И на нас ще ни е мъчно, чедо! И няма да ни е така вкусна храната! – Баба ѝ се протегна и погали малката руса главица.

– Те затова не разбират! Делят си своите деца, а камо ли чуждите! – рече тихо Божанка, сякаш обидено.

Когато се нахрани, тя взе празната паница и послушно я показва на двамата възрастни.

– Bravo, чедо! – зарадва се Елена. – Отивай сега да се приготвиш за сън. Аз ей сега ще дойда.

Божанка млясна няколко пъти и послушно стана от масата. Прегърна един по един двамата възрастни и се запъти към стаята, в която спяха двете с баба си.

– Да не забравиш да си умиеш очите! – подвикна баща ѝ шеговито.

– Тате! Нали знаеш, че не забравям! – поклати глава Божанка.

Божанка излезе от стаята и лицето на Васил помръкна, отново стана затворено. Очите му се отпуснаха и дълбоката бръчка на челото, която се беше появила през последните години, се очерта още повече. Като че рязко излезе от тоя свят и се потопи в един друг – свят на свидни спомени и отлетели надежди. Елена стана и мълчаливо започна да раздига софрата. Тихо шеташе около него и от време на време поглеждаше сина си. Огънят в огнището догаряше и малката стаичка постепенно изстиваше. През цялото време Васил мълчеше и гледаше през прозореца, където здрачът вече бе спуснал тъмното си наметало. Погледът му изглеж-

даше празен, но Елена много добре знаеше, че в ума на сина ѝ се редяха картина след картина. Сърцето ѝ се сви. Наясно беше, че това е времето, което най-много го измъчва – нощем, когато оставаше насаме и напълно потъваше в себе си. Денем Божанка беше пред очите му и притъпяваше болката, ала нощем всичко избухваше в него с пълна сила. До никое време стоеше с ръце под тила, загледан в тавана. Докато тежко въздишаше там в тъмнината и напрегнато се въртеше, без да може да мигне, един образ все изникваше пред него. И колкото повече умората надделяваше, толкова по-жив и реален ставаше тоя образ. Още малко и можеше да я докосне. Виждаше ярките ѝ очи, гледаха право към него. Усмиваше се и трапчинката на брадичката ѝ се очертаваше още повече. На моменти сякаш чуваше смеха ѝ. Усещаше косите ѝ – разпилени и дъхави – почти до лицето си. Душата на Васил болезнено опияняващо се гърчеше между сън и реалност, между отчаяната нужда да се вкопчи в тоя образ и страданието от това как неуловимо се изплъзва и неусетно се изгубва в настъпващото утро. *Пак си тръгваш, Свилено*, прошепваше в просънница.

Елена разчисти набързо, пожела спокойна нощ на сина си и също тръгна към другата стая.

– Майко! – застигна я гласът на сина ѝ.

Елена спря и се обърна към него.

– Внимаваш ли какво говориш на детето? – прониза я острият поглед на Васил. Имаше същите очи като баща си. По същия начин като него страховито гледаше.

– Внимавам – болезнено отговори тя, като не снемаше очите си от неговите. – Внимавам в сека една дума – бавно изговори тя.

Васил продължаваше да я гледа, сякаш искаше да изпита верността на това. Елена се обърна кротко и влезе в стаята при Божанка. Знаеше, че детето я чака. Жената пристъпи внимателно, но дървеният под проскърца под краката ѝ.

Махна кърпата от главата си и изтънялата плитка се спусна по гърба ѝ – някога беше толкова дебела, че едва я сплиташе. Свали дрехите си и облече нощната риза. Приблужи се към кандилото, прекръсти се няколко пъти, склучи ръце пред гърдите си и след като прошепна нещо, го изгаси. Божанка проследяваше с поглед баба си в тъмното и не изпускате нито едно нейно движение. Накрая Елена повдигна вълнената завивка и се мушна до детето. Божанка побърза да се настани в скута на баба си. Усетила топлото детско телце, Елена блажено се отпусна. Малките ръчички потърсиха лицето ѝ в тъмното и нежно я погалиха. Елена притисна детето още по-силно до себе си.

– Майко – прошепна Божанка, – попей ми пак оная песен, дете си ме приспивала с нея, като съм била бебе.

– Да ти попея, чедо, що да не!

Елена целуна детето по челцето и тихо запя:

*Звездице ясна, защо угасна?
Нощта отива, денят навива.
Аз бързам нине в небото, сине,
да си почина дор до мрачина...
А мойта така Зорница красна
ще да причака Зората ясна.**

Когато Елена замлъкна, се чуваше само равномерното дишане на двете и от време на време лаенето на Караман, който обикаляше около къщата.

– Майко, мама беше ли красива? – изведнъж попита Божанка.

Елена потръпна. От гърдите ѝ се изтръгна продължителна въздишка. На слабата лунна светлина се виждаха очите на детето, отправени към нея с очакване.

– Много, рожбо! Най-красивата в село беше тя! – Елена замлъкна за кратко и продължи: – Той, татко ти, се за нея

---

* „Звезда“, Иван Вазов. – Бел. авт.

говореше, откак я виде, та докле му пристана. После немаше по-щастлив от него.

– Аз приличам ли на нея?

– Ти си същата, чедо! Същата си като нея! Той, татко ти, затуй така ти трепери... А и нали си му едничка.

Елена виждаше как детето си играе с пръстите на ръцете си.

– Майко, кой ме нарече Божанка?

– Майчицата ти, чедо! Твоето ѝ беше любимото име.

– А мама отде е разбрала, че ще бъда момиче?

– Не зная, чедо, но беше сигурна. Уши ти дрешките още преди да те роди, и на сички думаше, че Божана ще те нарече.

И двете се смълчаха, заслушани в собствените си мисли.

След малко Божанка прошепна:

– Майко, а защо не я помня?

– Защото ти тъкмо се роди, кога тя си отиде, рожбо... Как да я помниш?

– Къде си е отишла?

– При Бога, чедо.

– Тате затуй ли Му е сърдит?

– Затуй, чедо – въздъхна старата жена.

– Много искам да я видя, майко!

Елена притисна детето по-силно в прегръдката си и започна да гали главата му.

– Некой ден може и това да се случи.

– Как да стане това?

– Като не спиращ да обичаш Господа Бога! И не отстъпваш от тая любов за нищо на света! Тя е там при Него, само така можеш да я видиш.